

KEMENÇENİN MÜZİKALİTESİ, TEKNİĞİ VE ARKEOLOJİSİ



S. Vedat Karaarslan Arkeolog- Elektronik Mühendisi (MSc.)

Karadeniz Bölgesi'nde erik ve ardıç ağacının yanında en iyi 'mi sesli kemençe' nin tekne kısmı kıraç alanda yetişmiş 'dut' ağacının odunundan yapıldığı gibi en iyi pestil de bu ağacın meyvesi olan 'dut' tan yapılır. Bu ağacın ilkbahar ve yaz döneminde kemençe yapılması için en elverişli odun özelliğini belirleyen odununun içindeki **trahe** ve **liflerin** biyolojik yapısı ile ilgili bir durumdur. **Ağaç içindeki sesin kalitesini odundaki trahe ve lif belirler.** Trahe, iğne yapraklı ağaçlarda iletim ve destek görevi yapan ve boyuna yönde uzanan hücreler olarak bilinir.

Karadeniz kemençesi de aynen keman çalgısının insanın tüm ses özelliklerini simüle eden tek müzik aleti olduğu gibi Türk halk müziği çalgısı olarak kullanılan armudi kemençe gibi pest sesli özelliğe sahiptir. Keman insan sesinin tam olarak benzeşim gösterdiği tek müzik aleti olarak bilinir.



GIÇAK

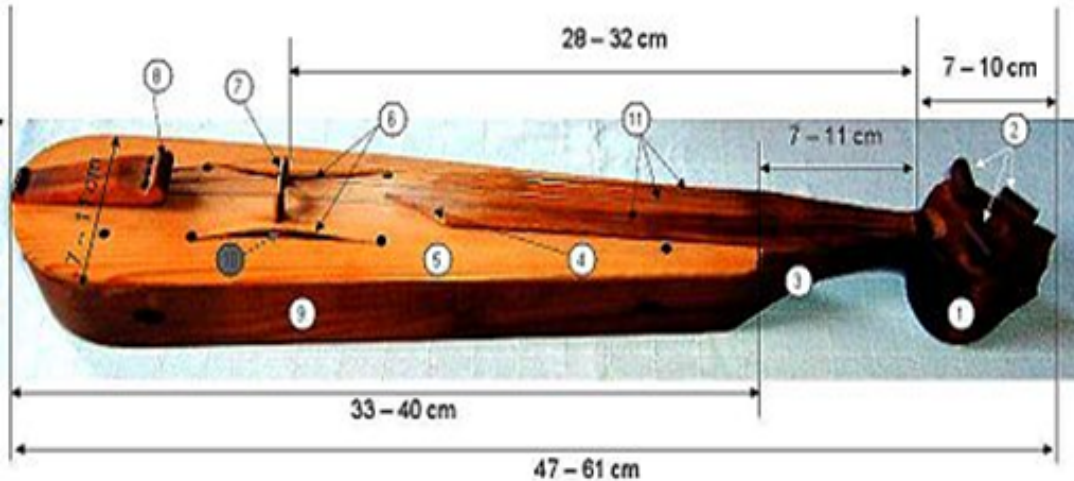
Türkler kemençe adını da 'dut' adını aldıkları gibi Farsça 'keman' sözcüğünden üreterek almış. Kemençe'nin Türkçesi de Orta Asya'da 'ıklığı' ya da ya da 'gıçak' olarak bilinirdi. 'Ik' ve 'Iyıkı' kelimesi Türkçe'de yay anlamına gelir. Bunların hepsinin kemanın da kökeni **Ravanastron** aleti olarak bilinen Seylan Hükümdarı Ravanstra tarafından yapılan m.ö. 5000 lere uzanan bir tarihi olduğu söylenir. Dut ağacı odunu içindeki '**morin**' maddesinden dolayı sarı bir renk alır.. Dut meyvesi dişi, erkek ve hermafrodit (çift cinsli) olmak üzere 3

tip meyve bulunur ki bizim yediğimiz dutlar dişi olan meyvelerdir. Tel sayısı üç olan ve dize yaslanarak çalınan sırası ile yegah (re), rast (sol) ve neva(re) makamları olarak akord edilen kemençe yaylı bir saz olarak Orta Asya kökenli bir çalgıdır. Her ne kadar adının Farsca 'keman' kelimesine 'çe' eki getirilerek 'keman-çe' olarak 'küçük keman' anlamına geliyorsa da bu adlandırmanın bir Türk boyu olan Kıpçak-Kumanların bir adlandırması olarak 'kumança' kelimesinden geldiği düşünülür.

Neva makamından bir oktav daha tiz olan yegâh makamı Türk müziğinin en temel çıkış makamı olan durağı sol güçlüsü re sesi olan rast makamı ile güçlendirilerek çalınan kemençe, ileriye doğru düz geriye doğru çekildiğinde ise hafif tırtıklı tutucu özelliğinde atkuyruğundan yapılmış yaylar ile bu makamlara göre akord edilmiş tellerin üzerinde kullanılması ile çalınan bir yaylı enstrümandır.

Kemençe akordu La notasının 440 Hertz değerine karşılık gelen **bolahenk** ahenk sistemi kullanılır. Bu nota keman akordunda olduğu gibi kemençenin de birinci telinin Re (Neva) ya göre akord ediliyor olmasıdır. Rast olan ikinci tel Sol notası, üçüncü tel (kalın Re) ise Yegah makamına göre ayarlanır.

Bütün ağaçlı temel çalgı cihazlarında çıkan sesin Şiddet Düzeyi (ŞD) eğrisi ile en düşük frekansa karşılık gelen Temel Ağaç Rezonansı (TAR) ve gövdenin içindeki havanın oluşturduğu Temel Hava Frekansı (THR) arasındaki orantısal değerler o müzik çalgısının niteliğini belirler.



1 (Tepe, Tutucu), 2 (Kulak, Telleri gerer), 3 (Boyun, El ile tutulan yer), 4 (Kravat, Klavye), 5 (Kapak, Rezonans), 6 (Ses delikleri, Akustik), 7 (Eşek, Telleri taşımak), 8 (Palikar, Tutucu), 9 (Gövde, Ana gövde), 10 (Solucan, Akustik), 11 (Teller, Sesin oluşması)

Bu durum teknik olarak 2.5 Oktavlık bir ses sahasına sahip olan kemençenin birinci telinin Re Neva frekansının 440 Hertz La sesine karşılık gelen değerinin gövdenin temel rezonans değerine uydukları ölçüde ses şiddetlendirilecek ve kemençenin sesi daha iyi çıkacaktır. Gövdenin içindeki THR değeri ise ikinci telin 293.3 Hertz lik değerinin temel rezonans frekansına uygun oldukları ölçüde daha da şiddetli ses oluşacaktır.

Kemençenin Güneşin iki mızrak boyunda iken dinlendiğinde huzur veren **rast** ve akşam olduğundan dinlenildiğinde ruhsal lezzet ve ferahlık veren **neva** makamı arasında bir ve ikinci teli üzerinde ileriye ve geriye giden yılki atı kuyruğunun çıkardığı ahenkli sesi hüznü ve neşeyi aynı anda sunabilen Hamamizade İsmail Dede Efendi tarafından II. Mahmut'a hediye edilen bir makam olan yegâh (daha doğrusu sultan-i yegah) ile birleşince kemençenin seslerinin ahengine doyum olmaz.

Bu hesaplar iyi bir kemençe yapılması için seçilecek ağacın dut ya da ardıç olması ve gövdesinin hangi geometrik değerlere göre içindeki havanın

kullanılacağına yönelik niteliğini verir.



Orta Asya Kırgızların öz çalgıları olan '**kobus**' lara (kopuz) benzediği Radloff'a izafeten (B.Ögel) ve 1290 yıllarında Macar Kralı IV. Lazslo' yu öldüren Kumanların birinin adının **Kemenche** olduğunu yazılı kaynaklar bize bildirmektedir. Sibiry'a'da Ob ve İrtiş Nehirleri arasında oturan **Baraba Türkleri** kemençeye kızak derler ve **kızak tartmak, kemençe çalmak** anlamına gelir. (B.Ögel) Rumların **Pontic Lyra** dedikleri **Kemençe** adının **Kıpçak/Kuman Türk** boyu kaynaklı olması bu enstrümanın Orta Asya kökenli olduğunu gösterir.

ARKEOTEKNO

[1] <https://islamansiklopedisi.org.tr/baraba>

[2] <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemen%C3%A7e>

KAYNAK LİNK:

https://www.arkeotekno.com/pg_521_kemencenin-muzikalitesi-teknigi-ve-arkeolojisi